

Jadwiga Głuszkowska-Babicka
Warszawa

Procesy interferencyjne w terenowych nazwach zestawionych w północno-wschodniej Polsce

Obszar między północno-wschodnią granicą Polski a rzeką Bug na południu w wyniku procesów osadniczych, głównie między XIV a XVII wiekiem, stał się terenem styku i przemieszania się różnych grup etnicznych: Bałtów ze Słowianami zachodnimi i wschodnimi, Słowian zachodnich ze wschodnimi. Wzajemne przenikanie się różnojęzycznej i różnokulturowej ludności miało w przeszłości decydujący wpływ na kształtowanie się gwar na Suwalszczyźnie i wschodniej Białostocczyźnie. Nie bez znaczenia dla dzisiejszego stanu gwar były też czynniki doby późniejszej, takie jak, np. zmiana przynależności państwowej, zmienność podziałów administracyjnych, skomplikowane stosunki wyznaniowe i społeczne.

Nazwy terenowe zarejestrowane na tym właśnie obszarze cechuje duża różnorodność językowa. Są to gwarowe nazwy polskie: *Pos'v'ontne*, *Costkova Gura* (pol. gw. *czostek* 'czosnek'), białoruskie: *Az'ar'ok*, *Kam'an'y Mast'ok*, ukraińskie: *Hranyč'a*, *Četvertyn'y pud Lis*, nieliczne rosyjskie: *Skavarotka*, *Točka* oraz nazwy litewskie: *Raĩscinė*, *Akmėnų Upelė* o cechach językowych typowych dla danej gwary. Znaczna ilość nazw zawiera innojęzyczne elementy, które pojawiają się na każdej płaszczyźnie językowej, przy czym charakter interferencji jest zróżnicowany w zależności m.in. od przeszłości osadniczej czy też rodzaju późniejszych kontaktów językowych. W mikrotoponimach pochodzących z okolic Suwałk, Sejna czy Augustowa, czyli z terenów, gdzie gwary polskie w przeszłości ukształtowały się na substracie białoruskim¹ liczne cechy tego języka nie zmieniają polskiego charakteru nazwy, np. zredukowane samogłoski, typu *Kacyncove Bagno*, *Okuńa Rozek* czy stwardniałe spółgłoski, typu: *Červonska Parova*, *Sredn'ak*, natomiast w zapisach dokonanych na obszarach polonizujących się i tam, gdzie ludność jest dwujęzyczna, przemieszanie różnojęzycznych cech w jednej nazwie niejednokrotnie nie pozwala jednoznacznie zaklasyfikować jej do określonego systemu językowego, np. nazwę *Żalaŭščyżna* łąka, wś Siekierka, gm. Sidra, gdzie podstawie, która według M. Kondratiuka, może pochodzić od litewskiej nazwy osobowej *Žal-à*, *Žal-ỹs* (lit. *žālas* 'brunatny, czerwony, bury')², towarzyszy białoruska wymowa *u* niezgłosko-

¹ Przeszłości językowej tych terenów dotyczą m.in. prace: K. N i t s c h a, *Dialekty języka polskiego. Encyklopedia polska*, Kraków 1915, t. 3, s. 238–343; Z. S t i e b e r, *Z pogranicza językowego polsko-białoruskiego*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1928, t. 18, z. 1, s. 34–39.

² M. K o n d r a t i u k, *Elementy litewskie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego*, Warszawa [i in.] 1985, s. 190.

twórczego i polski formant toponimiczny ~szczyzna lub nazwę *Kamar'ou Gront, ~vaho ~du*, w której każdy z dwu elementów reprezentuje inny system językowy.

Dwuczłonowe zestawienia syntaktyczne stanowią znaczny procent nazw terenowych zarejestrowanych w północno-wschodniej Polsce. *Indeks nazw gwarowych do Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski* zawiera 19733 jednostki, z czego 5518 to nazwy zestawione, co stanowi 27,33%³.

Ze względu na semantykę można wśród nich wydzielić nazwy składające się:

- a) z dwóch członów topograficznych, np. *Bżozove Bagno, Dubovy Łuž'ok, Sakola Har'a, Kšyvy Brot, V'elg'e Smug'i*;
- b) z członu topograficznego i kulturowego (bądź odwrotnie), np. *Bżozovy Mostek, V'elk'i Ogrot, Nadatk'i Małyje, Pšekopana B'el, Perevoz'na Žečka*;
- c) z członu dzierżawczego i topograficznego (bądź odwrotnie), np. *Andručykof Cupel, Gavryłova Gura, Makaraŭ Łux, Irčyn Las'ok, Lasanek Ałubov'iča*;
- d) z członu dzierżawczego i kulturowego (bądź odwrotnie), np. *Ks'enža Włóka, Antona Ogrot, V'ic'kova Nov'ina, Pole Pavła K'iryłuk'a, Kolońa M'ikołaja Holonka*;
- e) z dwóch członów kulturowych, np. *Bravarna Studn'a, Čatyry Zahony, Četvertyna Druha, Spalony Młyn, S'eżonce Pole*.

Omawiane mikrotoponimy charakteryzuje duża różnorodność sposobów ich tworzenia. Są to głównie struktury dwuwyrazowe, w których człon odróżniający przybiera postać:

- a) przymiotnika jakościowego, relacyjnego lub przynależnościowego: *Mała Gurka, B'erozavaja Bałota, Makarčyn Roŭ*;
- b) imiesłowa przymiotnikowego biernego, rzadziej czynnego: *Raz'bity Kam'eń, V'yharany Łux; V'iz'ušča Har'a, Legn'onca B'el*;
- c) rzeczownika w dopełniaczu: *Antona Ogrot, B'ondara Łux*;
- d) zaimka przymiotnego: *Tamte Pole, Svoja Rečka*;
- e) liczebnika głównego i porządkowego: *S'edem Zagonuf, P'ac' Zahony; Halenovo P'erše, Połyvołok Tret'i*;
- f) oraz wyrażenia przymkowego: *Bagno koło Mostku, Vypust za V'oskaju*.

Rzadsze są zestawienia wielowyrazowe: *Ks'ęža Łonka na Pas'ence, Naddatk'i od Baranoŭc'ou i od Kołodec'a, Brozove Bagno Zdanceica* i z członami jednorodnymi: *Dembovo Folvark, Stojło Bołoto*⁴.

W funkcji członu utożsamiającego najczęściej występują apelatywy topograficzne, np. *bagno, błoto, góra, las, łąka, jezioro, rów, rzeka, zatoka* itp., rzadziej terminy kulturowe, np. *kolonia, łaźnia, młyn, most, posada, zagroda*, zaś sporadycznie nazwy własne, głównie miejscowe, np. *Białowieża, Hańcza, Narew, Nurzec*.

Specyficzną cechą wielu tego typu struktur jest kumulacja różnojęzycznych elementów w jednej nazwie, przy czym mogą one pojawiać się tak w pierwszym,

³ N. B a r s z c z e w s k a [i in.], *Indeks nazw gwarowych do Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, Warszawa 1995; N. B a r s z c z e w s k a [i in.], *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, Warszawa 1992.

⁴ Szerzej na temat struktury [w:] J. G ł u s z k o w s k a, *Nazwy zestawione w mikrotoponimii wschodniej Białostockizny. Uwagi o budowie formalnej*, „Rozprawy Slawistyczne. Słowiańskie composita onomastyczne (Toponimia. Varia)” 2000, 17, s. 55–62.

jak i w drugim członie, lub w obydwóch. Można tu przytoczyć szereg przykładów: *B"endarova Gura* ~aj ~y, ~aj ~ że wzgórze, wś Sosnowe Bagno, gm. Janów, gdzie człon określający od litewskiego *beñdorius* 'bednarz' adaptowany jest fonetycznie i fleksyjnie do wymowy białoruskiej, natomiast człon określany ma polską postać; w nazwie *Skar3'uk'ou Grond*, *Skar3'ukovego Gronda* łąka, wś Krasne, gm. Lipsk, litewska podstawa członu odróżniającego (n. os. *Skardžūkas*)⁵ łączy się z fonetycznie białoruską końcówką w mianowniku i polską w dopełniaczu, człon utożsamiający ma postać polską. W nazwie *B'ieły Breg'i*, ~yx ~ay las, wś Słomianka, gm. Sidra – drugi człon łączy cechy białoruskie (kontynuant psł. *ř* w postaci twardego *r* i końcówki dopełniacza ~ay) z cechami polskimi (realizacja psł. grupy *TerT* jako *TreT*, wybuchowe *g*). Można też wydzielić grupę nazw, w których każdy ze strukturalnych elementów zachowuje postać fonetyczną i fleksyjną charakterystyczną dla danego języka, np.: *P'ęc Zahony*, ~u ~ov pole, kolonia, wś Rostoły, gm. Juchnowiec Kościelny, *Az'ercova Gura*, ~aj ~y, ~aj ~ że las, wś Rowek, gm. Szudziałowo.

Interferencja językowa polsko-wschodniosłowiańska uwidacznia się najczęściej w sferze fonetyki, przy czym głównie jest to oddziaływanie gwar białoruskich bądź ukraińskich na nazwy polskie, co jest zrozumiałe w świetle historii osadnictwa na omawianym obszarze.

W niniejszym opracowaniu przytoczę tylko te przykłady nazw, w których obce fonetyczne elementy językowe pojawiały się najczęściej i mają trwały charakter, tj. występują niemalże systemowo w polskich gwarach ukształtowanych na wschodniosłowiańskim podłożu lub będących w bliskim kontakcie z nimi⁶. Szerzej, zjawiska związane z interferencją fonetyczną zaprezentowałam w oddzielnym artykule⁷.

W interferencji gwar wschodniosłowiańskich na nazwy polskie, w omawianym zakresie, można wyróżnić m. in. takie zjawiska, jak:

– zmiany akcentowe: *Vodop'oj N'em'eck'i*, ~ 'oja ~ego las, wś Dworczyso, gm. Giby; *Podl'inojsk'e Gury*, ~ix ~of wzgórze, pole, wś Jegliniec, gm. Krasnopol; *Mała Kon'icyca*, ~ej ~y wzgórze, las, wś Hruskie, gm. Sztabin;

– redukcje samogłosek w pozycji nieakcentowanej:

o do u – *Okun'ova Buxta* zatoka jeziora, wś Gawrychruda, gm. Suwałki, *Mis'ukan'a Mug'itk'i* pole, wś Sumowo, gm. Sejny;

o do a – *Łapuxofska Buxta*, ~ej ~y zatoka, wś Błaskowizna, gm. Jeleniewo (od nazwy wsi Łopuchowo); *Karčakosk'e 3'es'enc'iny* pole Nowa Wieś, gm. Trzcianne (od nazwy kolonii *Korczak*);

e do i(y) – *Bagno Kacyncove* bagno, zarośla, wś Czarna Buchta, gm. Krasnopol (od ap. *Kaczeniec*); *Stulp'in'ove Bagno* bagno, las, wś Zelwa, gm. Giby (od nazwy jeziora *Stulpień*);

e do a – *Długa Bagno*, ~ego ~a jezioro, wś Kukle, gm. Giby; *Spalona Bagno*, ~ego ~a bagno, wś Wigrańce, gm. Sejny;

⁵ M. K o n d r a t i u k, *op. cit.*, s. 172.

⁶ Por., np. T. Z d a n c e w i c z, *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnam*, Poznań 1966, s. 4–122.

⁷ J. G ł u s z k o w s k a - B a b i c k a, *Interferencja językowa w nazwach terenowych północno-wschodniej Polski*, „Acta Albaruthenica” 2012, t. 12, s. 99–122.

– realizację *o* jasnego jako kontynuantu *o* pochylonego w nazwach, które bezpośrednio nawiązują do wymowy białoruskiej, tj. ani w paradygmacie, ani w gnieździe derywacyjnym nie mają wymiany *o* do *ó*: *Gorna Droga* pole, droga, wś Putkowice Nagórne, gm. Drohiczyn; *Rovny Smuk* bagno, wś Stabieńszczyzna, gm. Krasnopol; *Skam'enny Zgorek* pole, zarośla, wś i gm. Turośń Kościelna; *V'elg'e Vłok'i* pole, las, wś Porośl - Wojsław, gm. Poświętne;

– dyspalatalizację spółgłosek, głównie spółgłoski *n* przed *s*, *c*, *č*, rzadziej spółgłoski *s* przed *r*: *Jakub'inska Olsynka* pole, wś Filipy, gm. Wyszki; *Povłock'i pot Gos'c'incem* łąki, pastwisko, wś Białobrzegi, gm. Augustów; *Hančynsk'e Bagno* bagno, zarośla, wś Hańcza, gm. Przerośl; *Sredn'a B'elica* pole, pastwisko, wś Niewino Leśne, gm. Wyszki; *Srotkovy Poletok* pole, wś Rzepniewo, gm. Bielsk Podlaski;

– palatalizację spółgłosek, głównie *x* w połączeniach *xe*, *xy*: *Box'enkova Gura* wzgórze wś Sidory, gm. Jeleniewo; *Sux'i Las*, ~*ego ~u* las, wś Hruskie, gm. Sztabin;

– zachowanie dźwięczności *v* w grupach *c'v'*, *čv*, *kv*, *xv*, *s'v'*, *šv*, *tv*: *Bžez'inka Jac'v'eska* las, wś Zabiele, gm. Jaświły, *Dvorny Xvojn'ik* pole, kolonia, wś Skieblewo, gm. Lipsk, *S'v'ersca Gura* wzgórze, pastwisko, wś Gremzdel, gm. Krasnopol.

Szereg innych zjawisk fonetycznych, wywołanych wpływem wschodniosłowiańskim, ma charakter incydentalny. Takie, np. cechy, jak pełnogłos, *u* niezgłoskotwórcze, wstawne *l* czy też uproszczenia w grupie *dl* występowały w kilku lub kilkunastu nazwach lokalizowanych w odległych od siebie punktach, por. *Pańsk'e Bołotko* bagno, łąki, rów, wś Krasne Folwarczne, gm. Jasionówka, pow. moniecki i *Perevożna Žečka* rzeczka, wś Uhowo I, gm. Łapy, pow. białostocki, *Skovronk'ou Borek*, ~*ovego ~rka* bagno, wś Bargłówek, gm. Bargłów Kościelny, pow. augustowski i *Dolinny R'ou* rów, wś Widowo, gm. Bielsk Podlaski.

W interferencji fonetycznej gwar polskich na nazwy białoruskie i ukraińskie dominuje obecność spółgłoski *g* w miejsce spodziewanej spółgłoski *h*. Poza nielicznymi wyjątkami, większość tego typu nazw zlokalizowanych jest w powiecie sokólskim. Ich człon odróżniający tworzą głównie imiona lub nazwiska pochodzenia polskiego i litewskiego, np. *G'eńuš'a Hrut* łąka, m. Sokółka, *G'ileusk'ix Łuž'ok* pastwisko, wś Domuraty, gm. Suchowola, *G'ojčau R'ou* strumień, wś Nowodziel, gm. Kuźnica, *G'uc'ava S'ikièra* wzgórze, wś Gliniszcz Wielkie, gm. Sokółka. Polonizmami fonetycznymi są również człony dyferencyjne derywowane od liczebnika *cztery*, np. *Štyry Zahony* pole, wś Koszele, gm. Orla, *Čtery Zahony*, ~*a ~u* pole, wś Wołynce, gm. Kuźnica, *Čvark'iè pad B''ièlam'i*, ~*ok spad ~au* kolonia, pole, wś Kumiąta, gm. Korycin oraz oparte na przymiotniku *wielki*, np. *V'elka Har'a*, ~*aj ~yè* wzgórze, wś Ostryńka, gm. Janów, *V'elk'e Bałoto*, ~*ayo ~a* łąka, zalew, młyn, wś Plebanowce, gm. Sokółka, *V'elk'e Rav'yè*, ~*ix ~'u* pole, pastwisko, wś Minkowce, gm. Szudziałowo.

W zakresie morfologii procesy interferencyjne mogą powodować, m. in.: zmiany rodzaju gramatycznego, zakłócenia w repartycji końcówek, dołączanie do rodzimych podstaw słowotwórczych obcych formantów czy też zakłócenia w dystrybucji formantów wspólnych dla języka polskiego, białoruskiego i ukraińskiego.

Proces zmiany rodzaju gramatycznego w stosunku do polskiego języka literackiego dotyczy głównie tych struktur, w których człon utożsamiający ma postać rzeczownika rodzaju nijakiego, rzadziej rodzaju męskiego. Przyczyną tego rodzaju

oboczności może być zbieżność z białoruską wymową akającą lub zgodność rodzajowa z białoruskim ekwiwalentem, np. *Długa Bagna*, *Dług'ej Bagny* (biał. *бáгна*, ~ы г. ż.), *Smolna P'ec*, *Smolnej P'ecy* (biał. *неч*, ~ы г. ż.). W analizowanych zestawieniach forma członu określającego i utożsamiającego oraz dopełniacz mogą mieć następujące postacie: 1) rodzaju żeńskiego rzeczownika, określenia i dopełniacza, j.w., też *Głęboka Bag'enka*, *Głębok'ej Bag'enk'i*; 2) rodzaju żeńskiego rzeczownika i określenia w mianowniku, ale dopełniacza w rodzaju nijakim *Długa Bagna*, *Dług'ego Bagna*, *Ruvna Długa Błota*, *Ruvnego Dług'ego Błota*; 3) rzeczownika rodzaju nijakiego, określenia rodzaju żeńskiego w mianowniku i dopełniacza rodzaju nijakiego *Ślepa Jez'orko*, *Ślepego Jez'orka*; 4) rzeczownika rodzaju żeńskiego w mianowniku i określenia rodzaju nijakiego *Ślepo Jez'orka*, *Ślepego Jez'orka*. Wszystkie tego typu nazwy zostały zanotowane na obszarze wschodniej Suwalszczyzny, gdzie w przeszłości dominowały gwary białoruskie, w których, jak sądzi T. Zdancewicz,

„zbieżność formalna wskutek akania rzeczowników nijakich i żeńskich była przyczyną wahań rodzajowych, a w wielu przypadkach całkowitej zmiany rodzaju gramatycznego”⁸.

W zakresie fleksji można wyróżnić następujące zjawiska:

1) pod wpływem języka białoruskiego w gwarowych nazwach polskich, tak jedno- jak i wieloelementowych (także w apelatywach), na całym pograniczu wschodnio- zachodniosłowiańskim w mianowniku liczby mnogiej miękkotematowych rzeczowników męskich i żeńskich oraz twardo- i miękkotematowych rzeczowników nijakich powszechnie występuje końcówka ~i zamiast ogólnopolskich końcówek ~e lub ~a, np. *Klimasov Vygożeli*, *Blisse Kołoż'ei*, *Łos'e Beli*, *Małe Groź'i*; *Balev'iča Bag'enk'i*, *Kosmate Polk'i*, *Zdynovy Karcy*, przy czym zjawisko to w literaturze przedmiotu, oprócz interpretacji morfologicznej ma też interpretację fonetyczną (jako wynik redukcji samogłoski *e* do *i/y* po akcencie), a nawet leksykalną (w zapożyczeniach z języka białoruskiego)⁹;

2) z kolei, wpływem polskim można tłumaczyć obecność końcówki ~e zamiast końcówki ~i/y w mianowniku liczby mnogiej członu utożsamiającego, np. *Korče na V'yhon'i* las, wś Kościukowicze, gm. Milejczyce i odróżniającego, np. *Byče Hory*, ~yx ~aŭ las, wś Kantorówka, gm. Sokółka, *Dalše Nadaŭk'i*, *Dalšyx Nadaŭkaŭ* pole, kolonia, wś Przystawka, gm. Janów, *V'ejkoŭsk'e Łonk'i*, ~ix ~ok łąka, wś Budy, gm. Michałowo¹⁰, natomiast w liczebnikowym członie dyferencyjnym,

⁸ T. Z d a n c e w i c z, *Z zagadnień gwar przejściowych pogranicza polsko-białoruskiego*, „Z polskich studiów slawistycznych” 1958, s. 215.

⁹ Szerzej na temat omawianego zjawiska p. B. N o w o w i e j s k i, *Z metodologii badań pogranicza językowego północno-wschodnio-polskiego* [w:] *Słowiańskie pogranicza językowe. Zbiór studiów*, red. K. H a n d k e, Warszawa 1992, s. 103–108.

¹⁰ Przytoczone przymiotniki występują tu w postaci ściągniętej, charakterystycznej dla białoruskich form gwarowych z akcentem na temacie, por. J. P i e t r u c z u k, *Fleksja gwary wsi Kuraszewo koło Hajnówki* [w:] *Studia nad gwarami Białostoczczyzny. Morfologia i słownictwo*, Warszawa 1984, s. 60.

np. w nazwach *Druh'e Pole*, *P'erše Pole*, *~aho ~a pole*, wś Makowlany, gm. Sidra, końcówka *~e* może być wynikiem asymilacji regresywnej (*druhoje > druhoje > druhee > druhe*);

3) związku z interferencją białoruską na nazwy o cechach fonetycznych ukraińskich można doszukiwać się w zachowaniu nieściągniętej końcówki *~i/y* w mianowniku liczby pojedynczej przymiotnikowych członów określających rodzaju męskiego typu: *Łavoc'k'i Bahan'ec'*, *Łavoc'koho Bahanc'a*, *Łavoc'kum Bahanc'iè* łąg, wś Lachy, gm. Narew, *Łuž'ok Januvs'k'i*, *Łušk'a Januvs'koho*, *Łuškovi Januvs'k'ùòm* łąka, wś Kamień, gm. Czyże (ukr. mianownik l.p. *білий, солодкий, пташиний*);

4) w dopełniaczu liczby mnogiej rzeczownikowych członów utożsamiających na całym badanym terenie rozpowszechniona jest końcówka *~of* w miejsce polskiej końcówki *~ów* (*~uf*), jak też końcówki zerowej, np.: *Barana Doły*, *~ ~of* wzgórze, doliny, pole, wś Sarnetki, gm. Giby, *Dva Prenty*, *~ux ~of* łąki, wś Jagłowo, gm. Sztabin, *Kosmate Polk'i*, *~yx ~of* zarośla, las, wś Kramkówka Duża, gm. Goniądz, *Dva Zdux'i*, *~ux ~of*, pastwisko, wś Zawyki, gm. Suraż; *Małe Grótk'i*, *~eh ~of* łąka, wś Topczewo, gm. Wyszki, *Zadn'e Topolink'i*, *~ex ~of* pole, wś Świridy, gm. Brańsk, *Dvorsk'e Gumna*, *~ix ~of* kolonia, pole, wś Gabrysin, gm. Poświętne. Częstsze niż w języku ogólnopolskim występowanie końcówki *~ów* jest znane polskim gwarom Wielkopolski, Kujaw, Pomorza i Mazur, np. *końóf*, *krowóf*, *polóf*¹¹. Tu, jednak, obecność *o* jasnego sugeruje wpływ fleksji białoruskiej *~ou*;

5) końcówki dopełniacza liczby pojedynczej, sporadycznie miejscownika¹², przedstawiają dość skomplikowany obraz, tj.:

- a) mogą być zgodne z normami danego języka literackiego, np. *Bab'e Polko*, *~ego ~a*, *~im ~u* pole, kolonia, wś Tołwin, gm. Siemiatycze; *Hłybok'i Łux*, *~aha ~ha* łąka, m. Sokółka;
- b) odzwierciedlać cechy gwarowe, np. *Dovhe Bahn'o*, *~oho ~'a* pastwisko, wś Koryciska, gm. Dubicze Cerkiewne, *Novy Majd'an*, *~oho ~'a*, *~um ~ov'i* las wś i gm. Narewka, *V'elka Har'a*, *~aj ~'yé*, *~uj ~'yé* wzgórze, wś Ostrynka, gm. Janów;
- c) prezentować na skutek interferencji pewną „mieszankę” językową.

Wśród tych ostatnich struktur, ze względu na przynależność językową rzeczownika oraz określenia, można wyróżnić kilka typów:

– każdy z dwóch członów zestawienia zachowuje w mianowniku, dopełniaczu, czasem miejscowniku, postać fonetyczną charakterystyczną dla danego języka lub gwary: *B'yškava Gura*, *~aj ~y* uroczysko, m. Supraśl, *Kamar'ou Gront*, *~vaho ~du* pole, kolonia, wś Nowy Rogożyn, gm. Lipsk, *Az'ercova Gura*, *~aj ~y*, *~uj ~že* las, wś Rowek, gm. Szudziałowo;

– obydwa człony zestawienia mają w mianowniku postać fonetyczną polską, natomiast fleksja dopełniacza i miejscownika postać białoruską: *Krongłe Błoto*, *~oho ~a*, *~ym ~c'i* pastwisko, wś Zawyki, gm. Suraż, *S'v'enta Gura*, *~oj ~y*, *~uj ~y* uroczysko, wś Kołodno, gm. Gródek, *Tšyž'esty Tšec'i*, *Tryccac' Tr'ec'aha*, *Tryccac' Trec'um* las wś Grodzisk, gm. Szudziałowo;

¹¹ S. U r b a n c z y k, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1981, s. 45.

¹² Forma miejscownika jest w materiałach źródłowych notowana sporadycznie.

– obydwie człony zestawienia mają w mianowniku postać fonetyczną białoruską, a fleksja dopełniacza i miejscownika postać polską: *Krynska Pavarúòc'e*, ~'ego ~'a, ~'im ~'u, las, wś Rowek, gm. Szudziałowo, *Kasmata Har'a*, ~ej Gury wzgórze, wś Malawicze Górne, gm. Sokółka;

– w dwujęzycznych zestawieniach, polski człon określający może przybrać białoruskie końcówki: *N'ez'v'ez'i Hrut*, ~ayo ~da las, wś Lipowy Most, gm. Szudziałowo, a białoruski – polskie: *V'alik'i Gront*, ~'ego ~du, *V'ożykov Gront*, ~ego ~du łąki, wś Rubcowo, gm. Płaska.

Zjawiska słowotwórcze wywołane interferencją wystąpiły w obrębie obydwóch członów, częściej jednak obce sufiksy pojawiają się w określeniu. Zasób formantów pochodzenia obcego ograniczony jest do kilku jednostek. Znacznie częstszym zjawiskiem są zakłócenia w dystrybucji formantów wspólnych dla języka polskiego, białoruskiego i ukraińskiego.

1. Białoruski patronimiczny formant ~owicz/~ewicz (w wielu przypadkach z zanikiem spółgłoski wargowej lub przekształceniem jej w *j* lub *i* niezgłoskotwórcze) łączy się z podstawami nie tylko pochodzenia białoruskiego, ale też polskiego i litewskiego: *Fronck'ev'iča Łonka*, *Jelen'ev'iča Buxta*, *Vqseiča Jez'orko*, *Vengżynov'iča Gura*; *Darg'ev'iča Gura* (od lit. *dargùs* 'brzydki, obrzydliwy, wstrętny, niedobry, paskudny; pochmurny'¹³, *Lu-lev'iča 3'ałka* (od lit. n. os. *Liùlis*)¹⁴.
2. Do kilkunastu podstaw różnego pochodzenia, które fonetycznie i fleksyjnie posiadają cechy polskie, dołączony jest wschodniosłowiański formant ~uk, głównie w funkcji patronimicznej: *Andruka Doły*, *C'eśluka C'eńc'e*, *Juzuka Ogrot*, *M'ixalukof Xoinka*, *Orluka Gura*, *Mys'uka Doł*, *M'is'k'eluka Cupel*. Funkcję deminutywną reprezentuje tylko jeden zapis: *Mały Saman'uk* wzgórze, wąwozy, bagienka, wś Zelwa, gm. Giby, w którym człon utożsamiający jest zeslawizowaną formą litewskiego deminutivum *Samanynùkas* (od lit. *samanýnas*, *samanýnė* 'miejsce porośnięte mchem')¹⁵.
3. W kilku członach odróżniających odnotowano formant ~ač/~eč tworzący w języku białoruskim i ukraińskim przymiotniki relacyjne od podstaw rzeczownikowych oznaczających zwierzęta lub ptaki, np.: *Myšačy Łušk'i*, ~yx ~of pastwisko, pole, wś Zawyki, gm. Suraz, *Ov'eče Mog'itk'i*, ~yx ~ek uroczysko, wś Kopczany, gm. Lipsk, *Ps'ača Gura*, ~ej ~y wzgórze, pole, wś Pomorze, gm. Giby, *S'fin'ače Gurk'i*, ~eh ~of pagórki, las, wś Osinki, gm. Suwałki.
4. W nazwach *Płaušcy Rok*, ~ego ~gu łąka, wś Muły, gm. Płaska i *Płaušcy Rok*, ~ego ~gu obocznie *Spłavuščy Rok*, ~ego ~gu półwysep, wzgórze, las, wś Dworczyisko, gm. Giby pojawia się sufiks ~ušč~ pochodzenia cerkiewnego, który zapewne trafił tu poprzez medium białoruskie.

¹³ M. K o n d r a t i u k, *op. cit.*, s. 94.

¹⁴ *Ibidem*, s. 139.

¹⁵ N. B a r s z c z e w s k a [i in.], *Elementy bałtyckie i wschodniosłowiańskie w przygotowywanym Słowniku nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia linguistica 27” 1993, s. 3–8.

5. W członie dyferencyjnym w postaci liczebnika porządkowego (a także w nazwach jednoelementowych) odnotowano polski sufiks *~naście* w miejsce białoruskiego *~naccac'*: *Pałask''e Dvanasta*, *~'oŭ ~yx pole*, kolonia, wś Miedzianowo, gm. Dąbrowa Białostocka (też *Dvanastk''i*, *Dvanasty*, *P'atnasty*). Sufiks ten jest notowany na wschodnim obszarze gwar białoruskich Białostocczyzny¹⁶, jest także charakterystyczny dla gwar zachodnich rejonów Białorusi graniczących z Polską i Litwą oraz dla gwar białoruskich na Litwie¹⁷.
6. Polską formę liczebnika *dwadzieścia* zawiera nazwa *Dvaż'esty P'eršy*, *~ayo ~ayo las*, wś Łaźnisko, gm. Szudziałowo. W tej samej miejscowości zarejestrowano nazwę z formą *dv'accac'*: *Dvaccec' Vas'm'y*. Tego typu oboczności potwierdza komentarz do cytowanej już mapy 101 (przypis 14), „Forma *dvaż'es'c'a* skupia się głównie na zachodzie. Jej zasięg od wschodu trudno jest ustalić, ponieważ w wielu wsiach używana jest obocznie z formą typu *dv'accac'*”.

Szereg formantów sufiksalnych wspólnych dla języka polskiego, białoruskiego i ukraińskiego wykazuje odmienną łączliwość z podstawami derywacyjnymi i odmienną produktywność niż w języku ogólnopolskim. Należą tu, m. in. formanty *~in*, *~ow*, *~ańsk*, *~owsk*, *~sk*, *~owat*, *~ik*, *~ak*. Znaczna część zakłóceń w dystrybucji tych formantów w stosunku do polskiego języka literackiego odzwierciedla tendencje panujące w gwarach polskich (np. powszechne występowanie formantu *~ow~* w przymiotnikach relacyjnych i dzierżawczych: *Borsukova Gura*, *Kam'en'ova B'elaška*, *Frankove Bagno*), a zaledwie w kilku przypadkach jest to skutek interferencji. Można tu przytoczyć, np. nazwy *Bolka Las'ik* las, wś Frącki, gm. Giby, *Felika Gura* wzgórze, wś Zarzecze, gm. Przzerośl, gdzie przyrostek *~ik* w funkcji deminutywnej łączy się z podstawami, które w polszczyźnie ogólnej mają deminutywny formant *~ek*. Zapewne też wpływem białoruskim można tłumaczyć występowanie sufiksu *~ańsk~* w miejsce *~sk~*, *~ińsk~*/*~yńsk~*, *~eńsk~* w formacjach tworzonych od nazw miejscowych i częstsze niż w języku ogólnopolskim sufiksu *~in* w formacjach ze znaczeniem przynależności zamiast konstrukcji rzeczownik + dopełniacz. Przykłady: *B'ałostočańska Łąka* łąka m. Białystok, *Cervonokšyzanska Buxta* zatoka jeziora, wś Maćkowa Ruda, gm. Krasnopol (w pobliżu wieś Czerwony Krzyż), *Królev'ansk'e Bagno* łąki, pastwisko, wś Królówek, gm. Krasnopol, *Juxnoščansk'i Las* las, wś Ogrodniczki, gm. Juchnowiec Dolny, *Lipščansk'e Łonk'i*, łąki, wś i gm. Lipsk, *Xoronžansk'e Łonk'i* łąka, wś Kumiała, gm. Korycin (w bliskim sąsiedztwie wieś Chorążycha), *Oleks'ansk'i Las* las, wś Oleksin, gm. Brańsk¹⁸; *Bab'ina Gura* pole, wzniesienie, wś Klukowo, gm. Siemiatycze, *Ursulina Góra* wzgórze, pole, wś Biernatki, gm. Augustów, *Zos'c'ina Gora* góra, wś Szafranki, gm. Trzcianne, *Z'az'ulin Gront* łąki, wś Krasne, gm. Lipsk.

¹⁶ *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*, t. 2, Wrocław [i in.] 1989, mapa 101.

¹⁷ А.І. Ч а б я р у к, *Лічэбнік у беларускіх гаворках*, Мінск 1977, с. 36.

¹⁸ Przymiotniki od nazw miejscowych: *Czerwony Krzyż*, *Królówek*, *Juchnowiec Dolny*, *Lipsk*, *Chorążycha*, *Oleksin* proponowane przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych działającą przy Urzędzie Rady Ministrów w latach 1961–1970 brzmią odpowiednio: *czerwonokrzyżski*, *królówkoski*, *juchnowiecki*, *lipski*, *chorążyński*, *oleksiński*.

W skład zestawienia niejednokrotnie wchodzi elementy leksykalne o różnym pochodzeniu, przy czym mogą one podlegać adaptacji fonetycznej, słowotwórczej i fleksyjnej jak też zachowywać pewne cechy języka źródłowego. Część takich dwujęzycznych zestawień jest pochodną realiów administracyjnych, politycznych, wyznaniowych czy kulturowych, np. *Gm'insk'i Łux*, ~oho ~hu, ~um ~z'i łąka, wś Ostryńka, gm. Janów, *Pegeerúòusk'i Łux* łąg, wś i gm. Krynki, *Žondovy Les*, ~oho ~a, ~ym ~u las, wś Grabarka, gm. Milejczyce, *Ks'onzy Łuh*, ~oho ~a łąg, wś Dasze, gm. Kleszczele, *Kłaštornyja N'ivy*, ~yx ~au pole, wś Różanystok, gm. Dąbrowa Białostocka, *Klebansk'e Hory*, ~ix ~ou wzgórze, zagajnik, wś Stara Kamionka, gm. Sokółka; *Popova Xoina*, ~ej ~y, ~ej ~e las, wś Siemiony, gm. Grodzisk, *L'evkovy Morg'i*, ~yx ~uv pole, wś i gm. Narew, w innych zaś może być odzwierciedlona przeszłość osadnicza danego terenu, jak, np. białoruska w nazwach rejestrowanych w powiecie augustowskim, sejneńskim i suwalskim, w tym szczególnie w mikrotoponimach opartych na podstawach antroponimicznych: *Kabačna Droga* droga, wś i gm. Płaska, *Xarošy Borek* las, wś Kalnica, gm. Augustów, *V'ožykov Gront*, ~ego ~du łąki, wś Rubcowo, gm. Płaska; *Bolna S'finka* wzgórze, doliny, wś Wysoki Most, gm. Giby, *Hała B'el*, *Hała B'eli* bagno, las, wś Dworczyso, gm. Giby¹⁹, *Kaz'onna Góra* wzgórze, pastwisko, wś Łowocie, gm. Szypliszki; *Antona Ogrot* pole, bagno, wś Sumowo, gm. Sejny, *C'imoxa Góra* Zajączkowo wś, gm. Bakałarzewo, *Ž'en'isa Góry* wzgórze, pola, wś Wólka – Folwark, gm. Bakałarzewo, *S'idora Gaj* zagajnik, wś Radziuszki, gm. Sejny, *Vas'ilka B'el* bagno wś i gm. Płaska, *Gryškova Łonka* łąka, wś Rudawka, gm. Płaska.

Oprócz wyżej wymienionych, w różnych punktach Białostoczczyzny wschodniej i Suwalszczyzny jako człony utożsamiające funkcjonują leksemy należące do innego systemu językowego niż człon dyferencyjny, i tak w szeregu nazw zlokalizowanych zarówno w północnej, jak i w środkowej i południowej części Białostoczczyzny apelatyw *poletko* przybiera białoruską postać *poletek* (biał. *налетак*): *Ostatn'i Poletek*, ~ego ~ku pole, wś Rosochaty Róg, gm. Krasnopol, *P'ersy Poletek*, ~ego ~ka pole, wś Hruskie, gm. Sztabin, *S'redn'i Poletek*, ~ego ~ka pole, wś Borowskie Skórki, gm. Turośń Kościelna, *Srotkovy Poletek* pole, wś. Rzepniewo, gm. Bielsk Podlaski, *Politek od Granicy* pole, wś Niemirów, gm. Mielnik. Postać wschodniosłowiańską reprezentuje też człon utożsamiający derywowany od białoruskiego czasownika *пэзаць* (ukr. *pizamu*): *Krutk'e Resk'i*, *Ostatn'e Resk'i*, ~ix ~ek pole, wś Stołowacz, gm. Bielsk Podlaski, *Podłužne Resk'i*, ~yx ~uf pole, wś Anusin, gm. Siemiatycze, *Zadn'e Resk'i*, ~yx ~uf łąki, wś Doktorce, gm. Suraż, *Zdrojove Resk'i*, ~yx ~uf pole, wś Kowale, gm. Suraż²⁰. Polonizmem leksykalnym jest natomiast człon oparty na terminie fizjograficznym *łąka* funkcjonujący w ponad 50 nazwach rejestrowanych na rozległym obszarze gwar wschodniosłowiańskich²¹, np.

¹⁹ Białoruski termin *гало* oznacza 'puste miejsce pozbawione pokrycia (drzew, roślinności), gołe miejsce', p. Cz. Ł a p i c z, *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Warszawa [i in.] 1981, s. 47.

²⁰ Białoruski termin *пэзы, пэзкі* oznacza 'dodatkowy niewielki kawałek ziemi, łąki itp.'.

²¹ Są to wsie położone w gminach: Lipsk, Nowy Dwór, Dąbrowa Białostocka, Suchowola, Sidra, Janów, Korycin, Kuźnica, Sokółka, Dobrzyniewo Duże, Szudziałowo, Supraśl, Krynki, Gródek, Michałowo, Narew, Narewka, Brańsk, Hajnówka, Orla (lokalizacja z północnego wschodu na południowy zachód).

D'oxavyje Łonk'i, ~yx ~ak łąki, ws Stary Rogożyn, gm. Lipsk, *Nav'inska Łonka kała Sakałd'yè* łąka, ws Stara Moczalnia, gm. Sokółka, *B'ar'ez'insk'i Łonk'i* łąki, ws Cisówka, gm. Michałowo, *Korn'ansk'i Łonk'i*, ~'ix ~ok łąki, ws Kapitańszczyzna, gm. Narewka, *Č'yžycki Łonki*, ~ix ~ek łąki, m. Hajnówka, *St'idovoz'ka Łonka* łąka, ws Spiczki, gm. Orla. Z kolei, na obszarze gwar polskich, obok postaci deminutywnych *łączka*, *łączki* (*Makarova Łonečka* łąka, ws Krzywe, gm. Suwałki, *Adamove Łonečk'i* pola, kolonia, ws Frącki, gm. Giby), funkcjonują deminutiva *łoneczka*, *łoneczki*²²: *Antonov'iča Łonečka* bagno, zarośla, ws Zelwa, gm. Giby, *Srotkova Łonecka* bagno, ws Okółek, gm. Giby, *Łonečka Pucyłosk'ego* bagno, ws Gorczyca, gm. Płaska. Według T. Zdancewicza, możliwa jest tu dwojakiemu rodzaju interpretacja, tj.

„w wyniku przesadnie rozszczepionej wymowy samogłosek nosowych potraktowano należące do rdzenia i końcówki ~ka jako przyrostek następujący po spółgłosce lub jest to wpływ białoruskiego przyrostka ~ačka”²³.

Na obszarze gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny omawiany leksem jest podstawą kilku nazw o różnej budowie: *H'ałkova Ł'onočka*, ~oje ~'i, ~uj ~cy pole, łąka, ws Zabrody, gm. Narew; *Koło Ł'onočki* łąka, Nadleśnictwo Browsek, gm. Narewka, *Ł'onačka* ~'i las, ws Lebedzin, gm. Sokółka, *Ł'onočka* ~'i pastwisko, ws Postołowo, gm. Hajnówka, *Ł'onočki* łąka, ws Łozice, gm. Hajnówka, *Łonočk'i* łąki, ws Wierzchowskie, gm. Hajnówka.

Wyrazy pochodzenia litewskiego są obecne tak we wschodniosłowiańskich jak i polskich gwarach Suwalszczyzny i Białostoczczyzny wschodniej²⁴. Pewna ich ilość, zarówno apelatywów jak i antroponomów, stanowi podstawę toponimów i mikrotoponomów. Elementom bałtyckim w nazwach miejscowych i terenowych w północno-wschodniej Polsce poświęcona jest bogata literatura²⁵. Ograniczę się tu do podania kilku przykładów nazw zestawionych, w których jeden z członów ma pochodzenie litewskie a drugi polskie lub wschodniosłowiańskie: *Samańin*

²² W liczbie mnogiej tylko jako nazwy jednoelementowe: *Łoneck'i*, ~of łąki, ws Wolne, gm. Sztabin, *Łonečk'i*, ~of łąki, ws i gm. Płaska.

²³ T. Z d a n c e w i c z, *Wpływy białoruskie...*, s. 84.

²⁴ Wpływowi litewskiemu w gwarach poświęcone są m. in. prace T. Z d a n c e w i c z a, *Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejna*, „Lingua Posnaniensis” 1960, t. 8, s. 333–352, *Litewskie i ruskie zasięgi słownikowe na Białostoczczyźnie*, „Studia z filologii polskiej i słowiańskiej” 1963, seria 2, s. 287–310, E. S m u ł k o w e j, *Lituanizmy w białoruskim słownictwie rolniczym* [w:] E. S m u ł k o w a, *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa 2002, s. 242–257.

²⁵ Są to m. in. cytowana już monografia M. K o n d r a t i u k a, *Elementy litewskie...*, oraz tegoż autora *Mikrotoponimy litewskie od dūgnas, karklūnas, vidūgiris w gwarach polskich i białoruskich Białostoczczyzny*, „Acta Baltico-Slavica” 1976, R. 9, s. 219–224, T. Z d a n c e w i c z, *Nazwy terenowe i miejscowe z litewskimi apelatywami geograficznymi* BALÀ, BRASŤA, RAISTAS, LANKÀ, PĖVA na Suwalszczyźnie [w:] *Studia nad gwarami Białostoczczyzny...*, s. 123–177, A. O b r ę b s k a - J a b ł o Ń s k a, *Elementy litewskie w mikrotoponimii wschodniej Białostoczczyzny*, „Studia z filologii polskiej i słowiańskiej” 1969, seria 8, s. 261–270, M. B i o l i k, A. G o ł ą b e k, *Litewskie nazwy bagien w dorzeczu górnej Szeszupy*, „Zeszyty naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace językoznawcze” 1988, nr 14, s. 107–114.

V'elk'i bagno, wś Zaruby, gm. Sejny, *Rejs'c'eli N'em'ecki*, *Rejs'c'eli Polski* łąka, bagno, wś Poćkuny, gm. Sejny, (lit. *raĩstas* 'miejsce błotniste, bagnisko, zarośla, trzęsawisko, las bagienny'), *B'elpot Korkliny* stawek, bagno, wś Trzciane, gm. Suwałki (lit. *karklĩnas* 'miejsce porośnięte wikliną, łożyną'), *Dubakłõĩ Jurk'eica* wzgórze, pastwisko, wś. Nowe Boksze, gm. Krasnopol (lit. *dũbaklonis* 'głęboka dolina między wzniesieniami, górami, kotlina, jar'); *Dr'usavyja Kust'e* las, wś i gm. Nowy Dwór (lit. nazwa osobowa *Drũsas*, *Drũsis*, *Drusỹs*), *Kaln'ansk'i L'es* las, wś Kude-rewszczyzna, gm. Dąbrowa Białostocka (lit. *kálnas* 'góra'), *Jurguc'ova Har'a* wzgórze, wś Saczkowce, gm. Kuźnica (lit. nazwa osobowa *Jurgũtis*), *Vertyma Lipnyćk'ej* pole, łąka, wś Malinniki, gm. Orla (lit. *vertĩmas* 'zaorana rola, niwa, pole')²⁶.

Sumując: procesy interferencyjne w nazwach zestawionych zachodzą na różnych poziomach językowych, przy czym, podobnie jak i w pozostałych strukturach, najbardziej podatny na interferencję jest system fonetyczny, natomiast na poziomie morfologicznym wzajemne wpływy polsko-wschodniosłowiańskie mają mniejszy zasięg. Obce formanty lub końcówki fleksyjne (oprócz powszechnej białoruskiej końcówki *~i* zamiast ogólnopolskich końcówek *~e* lub *~a* w mianowniku liczby mnogiej miękkotematowych rzeczowników męskich i żeńskich oraz twardo i miękkotematowych rzeczowników nijakich) notowane są w kilku lub kilkunastu nazwach. Szeroki zakres ma natomiast przenikanie się leksyki. Dotyczy to zestawień zarówno polsko-wschodniosłowiańskich jak i litewsko-polskich czy litewsko-białoruskich.

Jadwiga Głuszkowska-Babicka

Language interference in multiword place names in North-Eastern Poland

Abstract

The article examines the phenomenon of Polish–Eastern Slavic interference at different levels of the language system. Multiword names, like other structures, show the widest extent of interference within the phonetic subsystem, with the dominant direction of influence on Polish names being from Belarusian. Morphological interference is more limited. At the same time, a frequent pattern is that of different origin of particular parts of a multiword name. Such mixed names can include a Polish element and a Belarusian one: *Ks'onzy Łuh*, Polish and Lithuanian: *Samaĩn V'elk'I*, or Belarusian and Lithuanian: *Dr'usavyja Kust'e*.

²⁶ Metody sławizacji nazw terenowych i miejscowych pochodzenia bałtyckiego podaje M. K o n d - r a t i u k, *O metodach sławizacji bałtyckich nazw geograficznych na pograniczu polsko-białoruskim i białorusko-litewskim*, „Z polskich studiów slawistycznych” 1988, s. 189–197, też J. O t r ę b s k i, *Sławizacja litewskich nazw wodnych i miejscowych*, „Z polskich studiów slawistycznych” 1963, s. 267–286.